tények, adatok

A MAGYAR GAZDASÁG-IRÁNYÍTÁSI RENDSZER

REFLEKTOR

1985-ben megkezdődött gazdaságirányítási rendszerünk átfogó, összehangolt tökéletesítése. Ez az önálló, vállalkozó jellegű, innovatív vállalati gazdálkodás általános kibontakoztatásában; a gazdaság belső tartalékainak fokozott mozgósításában; a vállalati vezetés és kollektívák, az egyének érdekeltségének javításában, a gazdálkodás hatékonyságában; a termelés strukturájának gyorsütemű javításában játszik fő szerepet. E célok elérése érdekében javítjuk a központi irányítás színvonalát, hatásosságát, a vállalati gazdálkodás feltételrendszerét, fokozzuk a vállalati önállóságot, s fejlesztjük a szervezeti és intézményi rendszert.

Az intézkedések teljes körének kidolgozása, életbe léptetése több éves program. Ezen belül 1985-ben nagyobb előrelépésre kerül sor, amelynek középpontjában a vállalati és személyi érdekeltségre ható, a gazdálkodást érdemben javító szabályozási szervezeti és intézményi elemek módosítása áll.

* * *

A SZOCIALISTA GAZDASÁGIRÁNYITÁSI RENDSZER FEJLŐDÉSE

A magyar nép a felszabadulás után nagy horderejű társadalmi-gazdasági-politikai változásokat hajtott végre, s nemzetközileg is elismert gazdasági eredményeket, szociális vívmányokat ért el. A hatalom birtokában lerakta, megszilárdította a szocializmus alapjait, majd továbbfejlesztette a társadalmi-gazdasági rendszert. Megszünt a kizsákmányolás, s az ezen alapuló antagonisztikus osztályellentétek. Az új termelési viszonyok kibontakoztatásának legfontosabb mérföldkövei:

- a termelési eszközök köztulajdonba vétele;
- a mezőgazdaság szocialista átszervezése;
- a gazdaságirányítási rendszer 1966–1968. évi reformja.

Szocialista társadalmi-gazdasági fejlődésünk történelmileg egységes, összefüggő folyamat, abban 1957 után mégis lényeges új vonások bontakoztak ki. Az ellenforradalom leverését követő időszakban a társadalom politikai, gazdasági stabilitása, valamint a szocialista nemzeti integritás fokozatosan erősödött, mind teljesebb lett népi-nemzeti egységünk. A társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődésének fő kérdéseiben a társadalom osztályai és rétegei között érdekazonosság jött létre, aminek alapján tartós és szilárd társadalmi közmegegyezés alakulhatott ki.

Az elért eredményekben és vívmányokban meghatározó tényező volt az, hogy pártunk 1957 után reális, az ország adottságait, szükségleteit és lehetőségeit figyelembe vevő gazdaságpolitikát dolgozott ki és érvényesített.

A gazdaságirányítási rendszer tökéletesítésének alapja az volt, hogy a szocializmusban a gazdasági törvények mozgásformájának meg kell felelnie mind a társadalmi viszonyoknak, mind az ország gazdasági-természeti-történelmi adottságainak.

A gazdaságirányítási rendszer tökéletesítése egyes önálló, de átgondolt, s a megvalósítás során egymáshoz kapcsolódó és illeszkedő lépésekkel kezdődött.

A tervlebontásos rendszerben az első mélyreható változtatásra 1957-ben került sor; *a mezőgazdaságban megszünt a kötelező beszolgáltatás rendszere,* s azt felváltotta a piaci viszonyokat figyelembe vevő szerződéses termeltetési és felvásárlási rendszer. Ezt követően egymás után születtek intézkedések, majd — a szocialista társadalom építésének céljait, a gazdasági növekedés extenzív tényezőinek fokozatos kimerülését, *az intenzív növekedési pályára* való átállás szükségességét elemezve — 1966—1968-ban átfogó gazdaságirányítási reformra került sor. Fő célja a társadalmi termelés hatékonyságának növelése volt. A tervszerű arányos fejlődés mozgásformájaként 1968 előtt tervlebontáson alapuló tervgazdasági rendszer szolgált, 1968 óta pedig a népgazdasági tervezést az objektíve létező áruviszonyokkal összekapcsoló, ez utóbbiak hatását közvetítő gazdasági szabályozókra is építő tervgazdasági rendszer működik.

A reform tartalma:

- a gazdasági érdekeltség fokozása;
- a vállalati jövedelemalakulás mind fokozottabb függése a gazdasági eredményektől;
- döntéshozatalban az önállóság, a megfelelő szintek szerinti differenciálás erősítése;
- a gazdasági egységek, a kollektívák aktivitásának, kezdeményezőkészségének növelése.

Az új eszközrendszer kialakítása azon a felismerésen alapult, hogy a népgazdaság központi irányításának nem egyetlen lehetősége a tervfeladatok közvetlen lebontása vállalatokra. A tervezés szervesen összehangolható és összekapcsolható az objektíve létező áru- és pénzviszonyokkal, s a kívánt célok helyesen kiválasztott és alkalmazott közgazdasági szabályozó eszközökkel el is érhetők. Az 1966. évi alapelveknek, s az ezekre épülő 1968. évi gazdaságirányítási reformnak ez az elvi tartalma, amelyet az azóta eltelt időszak a gyakorlatban is igazolt. A tapasztalatok szerint a közvetett szabályozás eszközei jól alkalmazhatók a szocialista tervgazdálkodásban; erősíthetik a tervszerűséget; a tartalékok gyorsabb mozgósításával, a hatékonyság javításával segítik a szocialista társadalom építését. Bebizonyosodott, hogy az alapvetően gazdasági módszerekkel történő gazdaságirányítás életképes, megfelelő formája a szocialista

tervgazdálkodásnak. Az 1968 óta érvényben lévő gazdaságirányítási rendszer jobban összhangban van a magyar népgazdaság adottságaival, különösen azzal, hogy gazdaságunk szükségszerűen nagymértékben kapcsolódik a világgazdasághoz.

A gazdaságirányítási rendszer reformja figyelembe vette, hogy a szocialista gazdaság tervszerű fejlődése olyan objektív követelmény, amely nem nélkülözheti a tudatosan kialakított népgazdasági terveket. A gazdasági fejlődés fő irányai és céljai, valamint a megvalósítás módszerei és feltételei így továbbra is a népgazdasági tervben kerültek és kerülnek meghatározásra.

A népgazdasági tervezés egységes rendszerében hosszú-, közép- és rövidtávú tervek készülnek. A gazdaságirányításban a középtávú terv kiemelkedő szerepet tölt be, mivel összehangolja a gazdaságpolitikai célokat és a szabályozórendszert. Az ötéves tervet az Országgyűlés hagyja jóvá. Az éves tervet alapvetően az ötéves tervezés során alapul vett feltételektől való eltérések teszik szükségessé, az ebből fakadó módosításokat érvényesíti mind a tervcélokban, mind az alkalmazott szabályozókban. Az éves terveket a Minisztertanács hagyja jóvá. Az éves tervvel kapcsolatban készül az állami költségvetés, amelyet az Országgyűlés fogad el.

A társadalmi-gazdasági növekedés döntően minőségi tényezőinek előtérbe kerülése, viszonyainak fejlesztése — a népgazdasági tervezés tökéletesítésével egyidejűleg — az áru- és pénzviszonyok, a piac aktív alkalmazását igényelte. Erre alapozva formálódott élővé az a lényegi elgondolás, hogy kialakítható *az áruviszonyokra* épülő közgazdasági szabályozó eszközöknek, azaz a gazdálkodási és érdekeltségi feltételeknek egy olyan rendszere, amely mellett a gazdasági döntések a népgazdasági érdekeknek alapvetően megfelelő fejlődést eredményeznek. A gazdálkodás — közgazdasági szabályozórendszer által teremtett — gazdasági „környezetének" hatása szempontjából kiemelkedő szerepe van annak, hogy mi a gazdasági hatékonyság megítélésének alapvető mércéje, mi az érdekeltség közgazdasági centruma, amely a gazdálkodók döntéseit motiválja. Gazdaságirányításunk 1968 óta érvényes rendszerében a nyereség az a fő motívum, amelyhez a gazdálkodók anyagi érdekeltsége kapcsolódik.

A közgazdasági szabályozórendszer főbb elemei:

- az árrendszer és az ármechanizmus;
- a vállalati jövedelemszabályozás;
- az árfolyampolitika;
- a bér- és keresetszabályozás;
- a pénzforgalom szabályozása;
- a kamat- és hitelpolitikai szabályok;
- az adópolitika és az adórendszer;
- a különféle költségvetési juttatások;
- a tanácsi szabályozás;
- a piacfelügyelet (piacszervezés és -szabályozás).

A gazdasági szabályozórendszer elemeinek kialakítása, mértékuk alakítása, működtetése döntően a funkcionális államigazgatási szervek hatáskörébe tartozik. A pénzügyi jellegű szabályozók kidolgozása és működtetése a pénzügyi szervezetek – a Pénzügyminisztérium és a Magyar Nemzeti Bank – feladata; az árrendszer és ármechanizmus, továbbá a termékforgalmazás, illetve a piacfelügyelet az Országos Anyag- és Árhivatal hatáskore; a kereset- és bérszabályozás, valamint a bérgazdálkodással összefüggő feladatok az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal hatáskorébe tartoznak, a kulkereskedelmi forgalom alakulását szabályozó eszkozoket a kulkereskedelmi és a pénzügyi szervek dolgozzák ki Az Országos Tervhivatal feladata a népgazdasági tervezésen túlmenően a kozgazdasági szabályozórendszer egyes elemei kozotti belső összefuggés (konzisztencia), továbbá a terv és a szabályozás kolcsonos összhangjának a megteremtése, a kozgazdasági szabályozóknak az irányítási rendszer egészébe történő integrálása.

AZ 1970-ES ÉVTIZED A GAZDASÁGIRÁNYITÁS TÜKRÉBEN

A reformmal 1968-ban a szocialista gazdaságirányítási rendszer egy működőképes modellje jött létre. A Magyarországon szerzett tapasztalatok, de a többi szocialista országban történt próbálkozások iránya, jellege is alátámasztják, hogy szocialista viszonyok közepette a népgazdaság fejlődésének központi tervezése szervesen összekapcsolódhat az objektíve létező áru- és pénzviszonyokkal, a piaci törvényszerűségek tudatos felhasználásával, s ezek együttesen jól szolgálják a szocialista gazdaság fejlődését, a társadalom előrehaladását. A reform hatására fokozódott a vállalatok önállósága, mozgásterük kibővült, a termelés növekedése nagyobb lendületet vett, emelkedett a termelékenység, javult a hatékonyság, fejlődtek a szocialista termelőerők és termelési viszonyok.

A gazdasági reform alapelveinek következetes érvényesítését nehezítették az 1970-es évtizedben a világgazdaságban kibontakozó gyors és nagymértékű változások. Ilyen feltételek közepette a szabályozórendszer nem mindig tudta hatékonyan betölteni funkcióit.

- Ehhez az is hozzájárult, hogy nem hajtottuk végre következetesen az induláskor későbbre halasztott lépéseket, s nem iktattuk ki az új gazdaságirányítási rendszerbe beépített „fékeket és biztosítékokat".
- A központi irányító szervek sem készültek fel maradéktalanul az új feltételekre, az ilyen körülmények között végzett színvonalasabb irányító-vezető munkára.
- A vállalatok egy része pedig még nem tudott kielégítően megfelelni az új és magasabb követelményeknek.
- A világgazdaságban bekövetkezett árarány-átrendeződés hatására évről évre növekvő árveszteségünk keletkezett mindkét fő viszonylatban. Rontotta helyzetünket a világgazdasági dekonjunktura, a tőkés országok protekcionizmusának, bizonyos területeken diszkriminációjának erősödése, s éreztette hatását, hogy a KGST-együttműködés bővülésének lehetőségei csökkentek.
- A jelentősen és rendszeresen romló külgazdasági feltételek hatásait egyre nagyobb méreteket öltő állami segítséggel semlegesítettük a gazdálkodói szférában.

- Ezt viszont nem párosítottuk a gazdálkodással szembeni követelmények megfelelő növelésével.

Ilyen körülmények között a gazdálkodás gyengeségei fokozottan kiütköztek és felszínre kerültek. A külső tényezők kedvezőtlen módosulása döntően közrejátszott a gazdasági nehézségek kialakulásában és halmozódásában, s ezzel egyik kiváltója volt a szabályozó rendszer működési zavarainak is.

Az MSZMP Központi Bizottságának **1978. decemberi határozata,** valamint a párt XII. kongresszusa – több évre szóló követelményként – a gazdasági egyensúly helyreállítását, mindenekelőtt külgazdasági egyensúlyi helyzetünk javítását, illetve megszilárdítását állította a gazdasági építőmunka középpontjába. E követelmény elérésének fő eszközeként:

- a hatékonyság számottevő javítását;
- a termék- és termelési struktúra átalakítását;
- a piaci viszonyokhoz és igényekhez való rugalmas alkalmazkodóképesség kibontakoztatását;
- a piaci munka színvonalának számottevő emelését jelölte meg;
- ennek rendelte alá a rendelkezésre álló források elosztását, felhasználását, s végső soron a gazdasági növekedést is.

Az egyensúly helyreállítását szolgáló gazdaságpolitika megvalósítása lényeges változásokat igényelt a gazdaságirányítás rendszerében. A kívánt eredményeket csak a hatékony gazdálkodásra jobban ösztönző, azt kikényszerítő gazdaságirányítás biztosíthatta. Ebbe az irányba lényeges lépések történtek.

- **A legjelentősebben az árrendszer változott:** 1980-tól a nemzetközi kereskedelemben részt vevő termékek esetében az export- vagy importárakhoz igazodó termelői árképzést alkalmazták. 1981 októberétől megvalósult a konvertibilis elszámolású devizák és valuták egységes árfolyama.
- A vállalati jövedelemszabályozás keretében a lekötött álló- és forgóeszközök után fizetendő járulékot eltörölték, a vállalatnál maradó nyereség felhasználásában bővült a vállalati hatáskör, nőtt a vállalatok önállósága.
- A beruházások finanszírozásában jelentősen csökkent az „ingyenes" állami juttatás részaránya (ez lényegében az infrastrukturális beruházásokra és néhány, népgazdaságilag jelentős nagyberuházásra korlátozódott).

- A mezőgazdaságban elkezdődött az önkéntes céltársulások alakulása.
- 1981-től lehetővé vált, hogy a vállalatok maguk is alapíthassanak vállalatokat, illetve tartalékalapjuk terhére egymásnak hitelt nyújtsanak.
- Bevezették a kötvényeket, amelyek az infrastrukturális célok megvalósítása mellett egyre inkább a termelési beruházásokhoz kapcsolódnak.

Az intézményi és szervezeti rendszerben lényeges változások következtek be. A három ipari **minisztérium** (Kohó- és Gépipari, Nehézipari, Könnyűipari) összevonásával egységes Ipari Minisztérium alakult, amely az élelmiszer-, az építő- és építőanyag-ipar kivételével a teljes ipari ágazatért felelős.

A **vállalati szervezet** változtatásában korábban döntően centralizációs folyamat érvényesült. Az 1970-es évek második felétől kibontakozó módosulások lényege: a vállalatok szervezete, formái, mérete a kifejtett tevékenységhez igazodjék. Ezzel összefüggésben központi kezdeményezésre, egyedi mérlegelés alapján megindult egyes trösztök és nagyvállalatok önálló vállalatokra bontása. Különféle formákkal bővült és jelentősen fejlődött a szocialista nagyüzemekhez integrált **kisegítő gazdálkodás.**

A **külkereskedelem** változatlanul állami monopólium, külkereskedelmi tevékenység csak engedéllyel folytatható. A piachoz való rugalmas alkalmazkodás érdekében azonban ma már több mint 200 vállalatnak van önálló külkereskedelmi joga. A korábban szűk profilú külkereskedelmi vállalatok tevékenységi köre lényegesen bővült, eseti export-, illetve import engedélyt bármely vállalat kérhet.

A **bankszervezet** keretében különböző, un. fejlesztési intézetek jöttek létre, amelyek egyes, elsősorban gyorsan megtérülő beruházásokat és műszaki fejlesztési akciókat finanszíroznak.

Az 1979–1984 között a gazdaságirányítási rendszerben végrehajtott lépések jelentősek, több területre kiterjednek. Nem fogták át azonban az irányítási rendszer egészét. Elsősorban a gyakorlat által felvetett problémák megoldását segítették, s nem egy komplex fejlesztési koncepció megvalósításának összehangolt, hatásaiban is egyeztetett lépéssorozatát jelentették.

A GAZDASÁGIRÁNYITÁS TOVÁBBFEJLESZTÉSE

Az irányítási rendszer reformja óta eltelt időszakban szerzett tapasztalatok lehetővé tették, az intenzív gazdálkodásra való áttérés szükségszerű meggyorsítása, valamint a kedvezőtlen külgazdasági feltételek hatásának ellensúlyozása, a gazdálkodásban meglevő hatékonysági fogyatékosságok felszámolása pedig elengedhetetlenné tették a gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztését.

A gazdaságpolitikai célok megvalósítása a gazdaságirányítási rendszer tudatos és átfogó fejlesztését igényli.

Alapvető cél a gazdaság jövedelemtermelő képességének, versenyképességének a fokozása annak érdekében, hogy megfelelően eleget tudjunk tenni külgazdasági kötelezettségeinknek és a társadalommal szembeni kötelezettségeinknek egyaránt.

A gazdasági fejlődés külső feltételrendszerének várható alakulása nem teszi lehetővé sem terheink tartós és nagyobb arányú mérséklését, sem forráshelyzetünk javítását külső eszközök bevonása révén. Alapvető gazdaságpolitikai céljainkat csak akkor érhetjük el, ha gazdaságunk teljesítőképességét rövid időn belül a reális elosztási igények szintjére hozzuk. Ehhez szükséges, hogy:

- javuljon a termelés hatékonysága, emelkedjék dinamikusabban a munka termelékenysége;
- lényegesen gyorsítsuk a gazdasági struktúra átrendeződését, a gazdálkodás ésszerűbbé, a vállalati munka jövedelmezőbbé tételét;
- segítsük elő a műszaki-technológiai fejlődést, az anyag- és energiatakarékosság elterjedését, a piaci versenyképesség javulását;
- jelentősen fokozzuk a viszonylag korlátozottan és behatároltan bővíthető erőforrásaink — különösen a szellemi erőforrások — hasznosítását és javítsuk a termékek minőségét.

Ez teszi lehetővé a gazdaságpolitikai célok elérését és bővítését, így őrizhetjük és szilárdíthatjuk meg nemzetközi fizetőképességünket, javíthatjuk tovább a gazdaság egyensúlyi helyzetét, s teremthetünk kedvezőbb feltételeket egy kiegyensúlyozott, dinamikus gazdaságnövekedéshez és a szocialista országokkal való együttműködésünk további fejlesztéséhez is. Ezeknek a céloknak a megvalósítását olyan gazdasági mechanizmus képes jól szolgálni, amely

- a tervszerű központi irányítás és a szabályozott piac aktív szerepének összekapcsolásán alapul, a gazdasági szabályozóeszközök kiterjedt alkalmazásával hatékonyabbá teszi a népgazdaság tervszerű központi irányítását;
- aktívabb szerephez juttatja az áru- és pénzviszonyokat és kategóriákat: a pénzt, a hitelt, az árakat, az árfolyamot, a nyereséget; teret nyit a monetáris eszközök (pénzkibocsátás, eszközáramlás szabályozása, vállalatok közötti hitel, fizetési kötelezvény, tartalékráta és kamatpolitika stb.) alkalmazásának;
- lehetővé teszi a vállalatok gazdasági önállóságának további növelését, kezdeményezésük, felelősségük fokozott kibontakoztatását; elősegíti az érdekek nyíltabb megjelenését és jobb összehangolódását;
- mind fokozottabban megteremti a termelés és az értékesítés egységét, közvetlenebb kapcsolatot teremt a belső piac és a külföldi piacok között, elősegíti a nemzetközi munkamegosztás előnyeinek kihasználását.

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének átfogó jellegéből következik, hogy azt fokozatosan lehet és célszerű végrehajtani. A fokozatosságot indokolja, hogy az elkövetkező néhány évben a gazdaságpolitikának szigorúan az egyensúlyi helyzet javítására, megszilárdítására kell összpontosítania.

Nemzetközi versenyképességünk javítását a gazdaságpolitikának is fokozottabban kell előmozdítania. Nagyobb erőfeszítéseket kell tenni gazdasági helyzetünk stabilizálására, a világgazdaságban elfoglalt pozíciónk megőrzésére, illetve megerősítésére.

Összefoglalóan: a gazdálkodás minőségi színvonalának emelését kell szolgálnia egyfelől a központi irányítás hatékonysága fokozásának, másfelől az innovatív, önálló, öntevékeny, vállalkozó szellemű, aktív kínálati magatartásban érdekelt vállalati gazdálkodáshoz szükséges feltételek fokozott kibontakoztatásának.

A központi kormányzati gazdaságirányítás

A gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztésével el kell érni, hogy a tervgazdálkodás előnyei a jelenleginél jobban érvényre jussanak. A népgazdaság központi tervezése, a gazdasági fejlődés bizonyos kulcskérdéseiben hozott központi döntések a piac működésének, a vállalati gazdálkodás feltételeinek, a gazdaságpolitikai céloknak megfelelő szabályozása lehetővé teszi:

- a világgazdasági, a műszaki-technikai fejlődés fő tendenciáinak felismerését, az ezeknek megfelelő gazdasági szerkezet alapvető arányainak tudatos formálását, a változásokra való gyorsabb és rugalmasabb reagálását;
- a KGST-országokkal fennálló gazdasági együttműködésnek a tervegyeztetés révén történő tudatos fejlesztését és szervezését;
- a piac hatására esetleg kialakuló súlyosabb makroszintű aránytalanságok megelőzését, illetve gyors feloldását;
- az eszközrendszer összehangolt és eredményes működését;
- a társadalmi-gazdasági célok meghatározásában és megvalósításában a társadalmi részvétel és ellenőrzés fokozását;
- mindezzel a központi állami döntések, a vállalati és a helyi tervezés jobb megalapozását és összhangját.

Népgazdasági tervezés

A népgazdasági terv szocialista viszonyok között mindenkor a gazdaságpolitika megvalósításának, a gazdaság irányításának alapvető eszköze. A benne megfogalmazott gazdaságpolitikai célok és gazdaságirányítási magatartás a kormány és központi szervei számára kötelező. Ezért a terv mindenekelőtt a kormányzati munka cselekvési alapjául szolgál.

A népgazdasági tervezés fő feladata változatlanul olyan tervek kidolgozása, amelyek a párt, a szocialista állam gazdaságpolitikájára alapozva, azt konkretizálva meghatározzák a gazdaságfejlesztés összehangolt stratégiai céljait, az ezek megvalósulását elősegítő eszközöket, biztosítja a makrogazdasági folyamatok összehangolását, teret enged az önálló, hatékony vállalati gazdálkodásnak, a különféle társadalmi-gazdasági érdekek egyeztetésének.

A népgazdasági tervezés továbbfejlesztése nem új rendszer kialakítását vagy teljesen új módszerek kidolgozását és alkalmazását jelenti, hanem az 1968 után kialakított és menetközben is korszerűsített rendszerben és módszerekben való előrelépést. Mindenekelőtt a népgazdasági terv és tervezés kibontakozó új vonásait: *nyitottságát, rugalmasságát, demokratizmusát, társadalmi jellegét, érdekfeltáró és egyeztető funkcióját,* a tervezésben való társadalmi részvételt szükséges erősíteni. A tervezésnek:

- jobban át kell fognia a gazdasághoz szorosan kapcsolódó társadalmi folyamatokat;
- nagyobb gondot kell fordítania a kutatás-fejlesztés fő céljainak, a műszaki fejlesztés irányainak meghatározására.

Nagyobb és önállóbb szerepe lesz a területi tervezésnek a terület- és településfejlesztési programokban, a helyi tanácsi gazdálkodás megalapozásában. A funkcionális és az ágazati minisztériumok, főhatóságok részvételét a népgazdasági tervezésben fokozni, hatásosabbá kell tenni mindenekelőtt azzal, hogy az a jövőben a legfontosabb érdemi fejlesztési kérdések megoldására összpontosuljon. A tervezés akkor tud céljainak megfelelni, ha a tervező munkán belül javul a helyzetfeltáró, irányvonal-kereső, visszajelző és korrekciós tevékenység. Ezzel összefüggésben elengedhetetlen, hogy a tervezés — bár alapvető funkciójából adódóan különféle időtávú tervek kidolgozására irányul — folyamatos legyen.

Szükséges, hogy a **gazdálkodó szervezetek széleskörűen, aktivabban járuljanak hozzá a központi tervezés eredményességéhez.** A középtávú tervezés folyamatában ennek főbb formái: az érintett vállalatok közreműködése a részkoncepciók kialakításában és megvitatásában; a felkért legfontosabb nagy vállalatoknál előzetes elgondolások készítése, ezekről konzultációk folytatása; megalapozó számítások készítése a KGST-országokkal folytatott együttműködéshez; részvétel a népgazdasági terv egyedi (főként fejlesztési) döntéseinek előkészítésében, a szabályozórendszer továbbfejlesztésével kapcsolatos előkészítő és a népgazdasági terv megalapozó számításainak alátámasztására irányuló munkákban.

A jövőben a belföldi piacon a kereslet–kínálat egyensúlyát mind fokozottabban a **szabályozott piaci mechanizmusok** és önszabályozó automatizmusok biztosítják. Annak érdekében, hogy ezek a mechanizmusok zavartalanul működjenek, s biztosítsák a gazdaságnak a népgazdasági terv által meghatározott fejlődését, a központi irányítás részéről fokozott mértékű, hatékonyabb un. **piacfelügyeleti** tevékenységre is szükség van, ezért szükséges ennek intézményrendszerét és eszköztárát továbbfejleszteni.

A piacfelügyelet tartalmában – aszerint, hogy az közvetlenül a forgalmi folyamatokra vagy az azokat érdemben befolyásoló termelésre, kínálatra irányul – megkülönböztetünk piacellenőrző és -szervező, illetve piacépítő tevékenységet. Feladata:

- a forgalmi folyamatban végbemenő változások figyelemmel kísérése, elemzése;
- e folyamatok zavartalan alakulásának, fejlődésének elősegítése;
- a piaci viszonyok hatókörének kiterjesztése;
- a gazdasági verseny kibontakoztatása;
- a piaci viszonyok egyensúlyának fenntartása, illetve megszilárdítása. Hozzájárul, hogy a külkereskedelmi forgalom a gazdaságpolitikai célokkal, a belső piaci követelményekkel összhangban alakuljon. Fellép a termelésben vagy a forgalomban elfoglalt monopolhelyzetből adódó visszaélés, az ebből fakadó visszásságok, a tisztességtelen gazdálkodás mindennemű formája ellen. Fontos szerepe van az esetleges piaci zavarok mérsékelésében, kiküszöbölésében, illetve a piaci viszonyok fejlesztésében.

A piacfelügyelet egységes átfogó kormányzati tevékenység. Az ezzel kapcsolatos feladatokat az Országos Anyag- és Árhivatal az ágazati minisztériumokkal jogszabályban kialakított munkamegosztásban és azokkal együttműködve, alapvetően a forgalomra ható szabályozással, közvetett eszközökkel látja el. A piacfelügyelet, elsősorban a piacépítés ellátásához szükséges pénzeszközök biztosítására a népgazdasági tervben jóváhagyott Intervenciós Alap szolgál.

A jövőben hatásosabb monetáris eszközökkel bővül a központi irányítás eszköztára, amelyekkel a gazdálkodásra, a gazdasági folyamatokra hathat. Ezt szolgálja a bankrendszer 1985-ben kezdődő továbbfejlesztése, ezzel összefüggésben a monetáris politika szerepének növekedése.

Első lépésként a Magyar Nemzeti Bank keretén belül szétválik a jegybanki, illetve a kereskedelmi banki funkció. Ezek ellátására jegybanki és hitelezési tagozat alakul, egyértelműen elhatárolt feladatokkal. A meglevő egyéb pénzügyi intézetek önállósága fokozódik, tevékenységi körük bővül, számuk gyarapodik. A hitelszféra, de az egész gazdaság központi irányításában fokozódik a jegybanki módszerek szerepe (kamat-, refinanszírozási politika, jegybanki betét előírása).

Az eddigi keretgazdálkodás jellegű hitelezést mindjobban az üzleti, nyereségcentrikus, a kölcsönös érdekeltségen alapuló hitelezés váltja fel. Cél, hogy e funkció ellátására a későbbiek során több, önálló kereskedelmi bank jöjjön létre. Az eszközátcsoportosítás a gazdálkodó szervezetek között lényegében maradéktalanul lehetséges. A hitelforrások meghatározásában és a hitelezés ellenőrzésében előtérbe kerülnek olyan eszközök, mint a kötelező tartalékolási ráta, a vállalati fizetési kötelezvények leszámítolása, illetve viszontleszámítolása, a jegybanki és hitelbanki kamatláb alkalmazása.

Mindezek a változások nem érintik a Magyar Nemzeti Banknak mint jegybanknak pénzkibocsátási, devizagazdálkodási monopóliumát, illetve a külföldi hitelfelvételek nála történő központosítását. Gazdaságossági, szervezési és információs előnyök miatt ugyancsak a központi bank fogja a jövőben is lebonyolítani a pénzforgalmat, s vezetni a bankszámlákat.

Az egymással termelési, kereskedelmi, illetve pénzügyi kapcsolatban álló vállalatok számára lehetővé válik az áruhitelezés és előlegnyújtás. Emellett a gazdasági tevékenységet folytató vállalatok, szövetkezetek, gazdálkodó szervezetek bármilyen szabad pénzforrásuk terhére hitelt nyújthatnak egymásnak. Alkalmazásra kerül a vállalati fizetési kötelezvény (kereskedelmi váltó), illetve ezek adásvétele. Mindezzel nemcsak a vállalatok közötti eszközáramlás lesz erőteljesebb, hanem

a fizetési fegyelem és a pénzügyi irányítás is javítható, hatásosabbá tehető.

Beruházás

A központi irányítói és a gazdálkodói funkciók célszerűbb elválasztását, illetve a döntési rendszer tökéletesítését szolgálja a **beruházások új kategorizálása,** a fejlesztések döntési, az ehhez kapcsolódó kockázatvállalás és felelősség rendszerének módosítása. A változások lényege, hogy a jövőben a beruházásokat az állami és a vállalati kategória helyett négy csoportba sorolják, úgymint *központi, tanácsi, vállalati és magánkezdeményezésű beruházás.* A besorolás világos eligazítást ad egyben a döntés szintjére és alanyára is, s megszünteti a döntési hatásköröknek és a felelősségnek az összeolvadását.

A központi döntésű beruházások köre szűkül. Ezen a szinten csak az országos jelentőségű, a népgazdaságra kiható nagyberuházásokról döntenek, amelyek nem nélkülözhetik a kormányzati felelősségvállalást, előkészítésük központi koordinációt igényel, s forrásukat csak a költségvetés jelentős hozzájárulásával lehet fedezni, illetve jellegüknél fogva nem kerülhetnek a többi kategóriába. Központi döntésűek lesznek például a termelő és nem termelő infrastruktúrákra irányuló fejlesztések, a bányászati, az energetikai beruházások.

A tanácsi gazdálkodás önállóságának, önszervező jellegének erősödése, a tanácsok felelősségének fokozódása indokolja a tanácsi döntésű beruházások külön kezelését. Ezek pénzügyi fedezete jelentős, részben helyi forrásokból táplálkozik (például városi-községfejlesztési hozzájárulás, kommunális kötvény), ezért a fejlesztési célok meghatározásában a helyi közösségek mind nagyobb szerepet kapnak.

SZOCIALISTA VÁLLALAT

A hatékonysági követelmények fokozott érvényre jutása, a vállalatok közötti gazdasági verseny kibontakozása érdekében folytatódik az elmúlt években megkezdett szervezetfejlesztés, a gazdasági racionalitás követelményeihez igazodó vállalati formák, méretek és struktúra kialakítása. A vállalatok, szövetkezetek — a termelői és a lakossági igényeknek megfelelően — érdekeltségi alapon változtathatják tevékenységi körüket, s kedvezőbb feltételek jönnek létre az állami és a szövetkezeti tulajdon szervezett együttműködéséhez, a nagyüzemi termelés és a kisvállalkozási formákban kifejtett tevékenységek integrálódásához. A vállalatok közötti eszközmozgás célirányosabbá, intenzívebbé válik.

Az önálló, öntevékeny és vállalkozó szellemű vállalati gazdálkodás feltételeinek megteremtése érdekében tovább fejlődik a vállalatirányítás — a vállalaton belüli irányítás is —, valamint a vállalatok egymás közötti, illetve a központi irányító szervekkel való kapcsolatrendszere. Bővül az önálló külkereskedelmi joggal rendelkező vállalatok köre. Erősödik az egyes tulajdonformák szervezett együttműködése.

1985-től a vállalatok önálló gazdálkodásába beavatkozó utasítás — különösen a nem államigazgatási felügyelet alatt működő gazdálkodó szervezetekre nézve — a gazdaságirányításnak csak kivételes és szűk körben alkalmazott eszköze lehet. Utasítani — a jogszabályban felhatalmazott államigazgatási szervek részéről — csak akkor lehet, ha a népgazdaság, illetve a társadalom érdeke más módon — például szabályozó eszközökkel — nem vagy nem kellően hatékonyan juttatható érvényre. Alkalmazható viszont a zavartalan anyag- és áruellátás biztosítására, nemzetközi szerződés, honvédelmi feladatok, valamint hatósági jogkörből származó, meghatározott feladatok teljesítésére.

A vállalati tanács vagy választott vezetőség által irányított vállalatok esetében a központi szervek akkor járnak el célszerűen, ha a gazdasági érdekeket figyelembe véve, azokra alapozva megállapodásokat hoznak létre, amennyiben a kitűzött feladat végrehajtása, a közös érdek érvényesítése más eszközökkel nem biztosítható.

A továbbfejlesztés alapvető irányát az szabja meg, hogy változik a munkamegosztás a **szocialista tulajdonnal kapcsolatos egyes jogok** gyakorlásában az államigazgatási szervek és az állami vállalatok között. Ezt legfőképpen az jellemzi, hogy e jogok az államigazgatási szervektől a vállalati hatáskörbe kerülnek. Mindemellett az alapvető tulajdonosi jogok gyakorlásában az állami gazdaságirányító szervek és a vállalati kollektíva közötti munkamegosztást úgy kell továbbfejleszteni, hogy a vállalati kollektív döntéshozatal erősödése mellett is:

- biztosított legyen a népgazdasági, a társadalmi érdekek érvényre juttatása;
- javuljon a központi irányítás hatásfoka;
- növekedjék a vállalatok önállósága és felelőssége.

Továbbra is *államigazgatási szervek gyakorolják az un. alapítói jogot*, amely azonban kizárólag a vállalat helyzetének lényegi kérdéseire (alapítás, megszüntetés, vezetési forma meghatározása), valamint a vállalat igazgatójával kapcsolatos *bizonyos munkáltatói jogokra* korlátozódik. Az államigazgatási felügyelet alatt álló vállalatok kivételével megszűnik a felügyeleti irányítás. Az állami irányítás és felügyelet:

- a törvényességi felügyelet (jogszabályoknak megfelelő felépítése, működése);
- az ágazati és funkcionális irányítás és ellenőrzés;
- a piacfelügyelet és a hatósági tevékenység

révén valósul meg.

Vállalatvezetés

A vállalatirányítás és vezetés módszerei, gyakorlata lényegesen változik. A vállalat jövőjét alapvetően érintő (un. stratégiai) döntésekben nő a dolgozói kollektíva önállósága és felelőssége. A szocialista tulajdon jellegének változása nélkül két új vállalatvezetési forma kerül alkalmazásra:

- a vállalati tanács;
- illetve a választott vezetőség

útján történő irányítás.

Mindkét esetben állami hatáskörben marad a vállalatok létesítése és a tevékenységi kör meghatározása, a vállalatvezetési forma, valamint a vezetői hatáskör megállapítása, a vállalatok megszüntetése. A létesítő határozatban meg kell állapítani a vállalat induló vagyonát is.

A tulajdon mindkét vállalatvezetési forma esetében szocialista tulajdonban marad, mivel továbbra is oszthatatlan; a vállalat felszámolása esetén a vagyonnal az alapító (állam) rendelkezik. Működtetése a társadalmi érdekek megvalósítását szolgálja, a szocialista viszonyok fejlesztését, megszilárdítását segíti elő.

Az új vállalatvezetési formák lehetővé teszik — ez az egyik alapvető cél —, hogy a gazdálkodásban és a gazdaságirányításban intézményesen elkülönüljenek a szervezet- és tevékenységirányítás formái (pl. alapítás és vállalatfelügyelet, piacfelügyelet, ágazati és funkcionális irányítás stb.); ezek intézményei között célszerűbb és hatásosabb munkamegosztás jöjjön létre, s ezzel a vállalati gazdálkodás jóval önállóbb és felelősségteljesebb legyen. A vállalati tanács vagy választott vezetőség irányította vállalatoknál bővül a döntési hatáskör. A gazdálkodás legalapvetőbb, un. stratégiai területein a jövőben kollektív (testületi) döntés és felelősség érvényesül, míg az operatív végrehajtásban, a „napi" gazdálkodásban lényegesen megnő az igazgató szerepe és felelőssége.

Az új vezetési formákkal működő vállalatoknál megváltozik az *igazgató helyzete,* akit a testület választ meghatározott időre, megjelölve a vállalati gazdálkodásban vele szemben támasztott követelményeket. Az igazgató megválasztásához és felmentéséhez az alapító szerv előzetes egyetértése is szükséges. Az igazgató köteles számot adni munkájáról és a gazdálkodás eredményeiről. A testület — a megbízási idő lejárta előtt — csak akkor válthatja le, ha nem tesz eleget a vele szemben támasztott elvárásoknak, illetve, ha maga kéri felmentését. Az új formákban a vezetői állásokat pályázattal lehet betölteni, több jelentkező között lehet választani.

A vállalati tanács — amely elsősorban a közepes és nagyobb állami vállalatoknál működhet — a dolgozók választott küldötteiből és a vállalatvezetés képviselőiből álló testület. Tagja az igazgató is. A tagoknak legalább a felét a dolgozók gyűlése vagy a szervezeti egységek kollektívája választja. Megbízatásuk általában öt évre szól, s újraválaszthatók. A tanács tagjainak másik fele a vállalati gazdasági

vezetés képviselőiből áll. Ezeknek egyharmadát az igazgató delegálja (választja ki), kétharmada az egyes szervezeti egységek (gyáregység, üzem, telephely) mindenkori vezetőiből kerül ki. A tanács ülésein tanácskozási joggal részt vesznek a társadalmi szervezetek vezetői. A tanács a vállalat stratégiai döntéseit hozó testülete, amelynek jogszabályokban biztosított legjelentősebb jogai a következők:

- a szervezeti és működési szabályzat megállapítása;
- a vállalati tervekkel, az eredményelszámolással és a vállalatnál maradó jövedelem felhasználásával kapcsolatos döntések;
- a vagyon növeléséről és hasznosításáról szóló elhatározások (jelentősebb beruházások, leányvállalat-alapítás, társulás más vállalatokkal stb.);
- a szervezet fejlesztésére vonatkozó döntések (szétválás, egyesülés, belső szervezet korszerűsítése);
- az igazgató megválasztása és felmentése, munkájának értékelése és felette az egyéb munkáltatói jogok gyakorlása.

A vállalatok egy jelentős körénél — főleg a kisebb méretűeknél — *a vállalat stratégiai vezetése a dolgozó kollektívák, illetve azok választott küldötteinek joga.* Ebben az esetben a szövetkezeti önkormányzati rendszer tartalmi megoldásait és formáit alkalmazzák az állami tulajdon körén belül.

A szövetkezeteknél a közgyűlés (vagy küldöttgyűlés) választja meg a vezetőség tagjait, az igazgatót és az ellenőrző bizottságot. *Az államigazgatás irányítása alatt* továbbra is működnek vállalatok, lényegében a jelenlegivel azonos módon. E vállalatok köre fokozatosan szűkül. Tartósan csak a közüzemi, illetve azok a vállalatok maradnak államigazgatási felügyelet alatt, amelyeket népgazdasági érdekből a Minisztertanács ide sorol. E vállalatoknál igazgató tanács működhet, s az ellenőrzést felügyelő bizottság gyakorolja.

Az államigazgatási irányítás alatt álló vállalatok egyik lehetséges működési formája a jövőben is a tröszt. Ez azonban lényegesen fejlődik abba az irányba, hogy nő a trösztöt alkotó vállalatok önállósága. A létesítő határozat például úgy rendelkezhet, hogy a tröszt jogkörét a tagvállalatok felett csak az igazgató tanács gyakorolhatja, amelyben minden tröszti vállalat képviselve van. Ezen túlmenően

az igazgató tanács vagy vezérigazgató csak kivételesen utasíthatja a tagvállalatokat például meghatározott tevékenységre vagy eszközeik átcsoportosítására.

Az új vállalatvezetési formákra az áttérés 1986 végéig történik meg, 1985-ben az érintett vállalatok egyharmadánál. Az előzetes felmérések szerint az áttérés befejezésével a vállalatok 10—20 százaléka működne államigazgatási irányítás alatt, a vállalatok 60 százalékánál alakulna vállalati tanács és kb. 20—30 százalékánál választott vezetőség.

Az új vállalatvezetési formák bevezetése nagyon lényeges, de csak egyik eleme a vállalkozóbb jellegű, innovatív vállalati gazdálkodás kiépítésének. Ennek másik fontos feltétele **a vállalati szervezeti rendszer**, a gazdaságra jellemző túlzott mértékű centralizáció mérséklése. Ezért az új vezetési formák bevezetését össze kell kapcsolni a piaci, a versenyviszonyok fejlesztését is szolgáló szervezeti intézkedésekkel. Ezek ma az esetek többségében egyes horizontális felépítésű (egyenrangú) nagy gazdálkodói szervezetek ésszerű decentralizációját feltételezik, más esetekben indokolt lehet egyéb, az előzővel esetleg ellenkező irányú változás is. El kell kerülni, hogy a nagy önállósággal felruházott vállalatok monopolhelyzetbe kerüljenek, monopolhelyzetüket megőrizhessék, illetve olyan erőfölényre tegyenek szert, amellyel korlátozhatják az egészséges versenyt.

A GAZDASÁGI SZABÁLYOZÓRENDSZER KORSZERŰSÍTÉSE

A gazdasági szabályozók korszerűsítésével – elvárásaink szerint – olyan gazdasági körülmények teremtődnek, amelyek a gazdálkodás valamennyi résztvevőjét az eredmények és a teljesítmények növelésére, rugalmas alkalmazkodásra, az ehhez szükséges műszaki, szervezeti, szervezési stb. feltételek megteremtésére ösztönzik és késztetik. Az is cél, hogy fokozatosan, de az eddiginél következetesebben érvényesüljön a szabályozás egységessége, normatív (irányadó) jellege, egyidejűleg figyelemmel a szabályozott tevékenység sajátosságaira is.

A közgazdasági szabályozásnak egyértelműbben kell jeleznie a versenyképes, gazdaságos tevékenységet. Ezzel nemcsak lehetővé kell tennie a nem gazdaságos tevékenységek hatékonnyá tételét, korlátozását, végső soron megszüntetését, hanem gazdasági kényszert kell ebbe az irányba kifejtenie. Ugyanakkor a pénzügyi lehetőségek oldaláról tegye lehetővé a kedvező jövedelmezőségű területek dinamikus fejlődését, a gazdálkodó szervezetek rugalmas alkalmazkodási készségének kibontakozását.

A vállalati érdekeltségre ható elemeknek egymással összehangoltan kell működniük és biztosítaniuk kell az ösztönzés és a gazdasági kényszer együttes érvényesülését. Annak érvényesítése is alapvető követelmény, hogy az egyes szabályozók alakítása erősítse és ne gyengítse mások pozitív hatását. Emellett az is szükséges, hogy a preferenciarendszer elemei az általános követelményeket ne lazítsák fel, ne adjanak felmentést a fejlődéssel való lépéstartás kényszere alól.

Árrendszer

Az árak csak a társadalmilag indokolt ráfordításokat fejezik ki. Ezért:

- mind a termelői, mind a fogyasztói ármechanizmust abba az irányba szükséges fejleszteni, hogy ne legyen lehetőség a nem hatékony termelés, a rossz munka, a szervezetlenség költségeinek, a teljesítményekkel nem arányos jövedelemnek, nyereségnek az árakban való elismertetésére;

- fontos követelmény, hogy az ármechanizmus tegye lehetővé, hogy a fogyasztói ártámogatások – a társadalmi-szociálpolitikai érdekek által indokolt – legalacsonyabb szintre mérséklődjenek, akadályozza meg ezen ártámogatások rendszeres növekedését, felhalmozódását;
- az árrendszer továbbfejlesztésével el kell érni, hogy a vállalati gazdálkodás költség- és jövedelemérzékenysége fokozódjék, a kereslet–kínálat, a jövedelem- és az árviszonyok alakulása közötti önszabályzó mechanizmus szélesebb körben jusson érvényre.

Az árak szerepe a gazdaságban egyrészt növekszik, másrészt – ami fontosabb – érdemivé válik. A követelmények érvényesítésével, a tervezett változások megvalósításával lényegesen előrelépünk a versenyárrendszer* irányába. Ezt az biztosíthatja, hogy a nemzetközi kereskedelemben résztvevő áruk és szolgáltatások belföldi termelői ára szabadon (szabadabban) mozog – az eladó és vevő megállapodása alapján – a kiviteli ár és a vámmal növelt behozatali ár között. Azokon a területeken ahol a verseny feltételei kialakultak vagy kialakíthatók a szabályozott piaci viszonyok, a kereslet–kínálat szerepe fokozottan érvényesül a termelői árak alakulásában. Másutt fennmarad és erősödik a központi árellenőrzés. Ezzel kapcsolatos az a nagyon fontos követelmény, hogy az árrendszer, maga az ármechanizmus is segítse az áremelkedést a gazdaságilag indokolt keretek között tartani, a most érvényesülő árszintnövekedést lényegesen mérsékelni. A szabályozórendszer egészével is, de az árrendszerrel szemben különösen fontos elvárás olyan gazdasági fejlődés és piaci kapcsolatrendszer elősegítése, amely valóságos alapja lehet egy antiinflációs politikának. Ameddig ennek gazdasági feltételei maradéktalanul nem teremthetők meg, ezt szolgálja:

- a hatósági árforma fennmaradása, arányának változatlansága;
- az árellenőrzés hatékonyabbá tétele, különféle formáinak megőrzése;
- a szabad árak meghatározott körében az áremelések előzetes bejelentésének kötelezettsége.

* A versenyár olyan ár, amelynek alapja valamilyen nemzetközi jellegű ár volt.

Uj módon szabályozták a tisztességes gazdálkodást. Az elfogadott törvény szabályozza a gazdálkodók piaci magatartását, védelmet nyújt a tisztességtelen gazdálkodással (a verseny korlátozása vagy az erőfölény érvényesítése, a fogyasztók megtévesztése, az árukapcsolás stb.) szemben. Megfogalmazza a *tisztességtelen ár* fogalmát, s a tisztességtelen haszon helyett ezt állítja a jogi szabályozás középpontjába. *Tisztességtelen minden olyan ár, amely a piac, az adott áru, az áruforgalom manipulálásán (befolyásolásán), a fogyasztó megtévesztésén, egyoldalúan kedvező árpozíció létrehozásán és kihasználásán is alapszik.* (Az új szabályozás értelemszerűen a tisztességtelen ár fogalmát kiterjesztette és értelmezi a hatósági, rögzített árak körére is.)

A termelői árrendszer továbbfejlesztése fokozatosan növeli az önállóságot a vállalati ármunkában. Az önköltségi* árképzésen alapuló ipari termékek kivételével megszűnik a központi előírásokon nyugvó tételes árvetés (árkalkuláció) készítési kötelezettség. Az árkalkulációs kötelezettség ott marad fenn, ahol más számítások, dokumentumok nem teszik lehetővé az árak ellenőrzését, de itt is gazdasági számításon fog alapulni.

Az energiahordozóknál és az alapanyagoknál nem változik a termelői árképzés; alapjául továbbra is a világpiaci árak, a nemzetközileg elismert ráfordítások szolgálnak. A feldolgozóipari termékek jelentős részénél, egyes szolgáltatásoknál fokozatosan terjed a versenyárrendszer, bővül az un. „árklub". Ez utóbbi lényege, hogy a vállalatok mentesülnek a kompetitív árképzés kötöttségei (szabályai) alól, ha nincsenek monopolhelyzetben, s versenyképességüket exportjuk rendszeres növelésével bizonyítják. Ebben a körben összességében a termelői árak kialakításánál az export, illetve az import árai lesznek a meghatározók.

Azokon a területeken, ahol a külpiaci árakkal való összevetés lehetetlen, de a hazai termelők között verseny teremthető (például építőipar), a termelői árak a hazai ráfordítások alapján, a tervszerűen befolyásolt piaci viszonyok hatására alakulhatnak (vállalkozási árrendszer).

* Az önköltség valamely termék előállításához szükséges összes ráfordítások összege.

A fogyasztói árak körében — a központi ellenőrzés szigorítása mellett — erősödik az áralakulás piaci és társadalmi kontrollja, a kereslet, a kínálat, valamint az árak és a termelés költségeinek kölcsönhatása. A társadalompolitikai szempontból indokolt kivételektől eltekintve — például tej, tejtermékek, gyógyszerek, személyszállítási díjak, gyermekintézmények, kulturális termékek, egészségügyi szolgáltatások stb. —, összehangolva a bérek és a társadalmi juttatások emelésével, a fogyasztói ártámogatások fokozatosan leépülnek. Az árak, díjtételek az alapvető fogyasztási és szolgáltatási termékeknél is változnak.

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének az is célja, hogy a jövőben a **vállalatok** működését hosszabb távon elsősorban és alapvetően a piac minősítse, **mozgásterük, fejlődésük jobban függjön jövedelemtermelő és adóviselő képességüktől.** A gazdálkodói érdekeltség és az ösztönzés fokozása végett a vállalatok jövedelmeiket szabadabban használhatják majd fel (a felhasználás egyes célok szerinti központi szabályozása megszűnik vagy minimálisra mérséklődik). Nagyobb teret kap a termelési eszközök, a munkaerő és a pénz átcsoportosítása a gazdálkodó szervezetek között, segítve, hogy a termelési tényezők a nem gazdaságos, veszteséges tevékenységekből a jól, eredményesen gazdálkodó vállalatok felé áramoljanak, megteremtve, illetve fokozva ezzel a gazdálkodó szervezetek kölcsönös érdekeltségét.

Az erőforrásokkal, elsősorban a munkaerővel való ésszerűbb gazdálkodás és a műszaki fejlesztés meggyorsítása érdekében is arányosabban alakul az egyes termelési tényezők értékelése, illetve fokozódnak az ezekhez kapcsolódó különféle elvonások (költségek), egyidejűleg a nyereségarányos elvonás mértéke és formái csökkennek. Az eszközökkel kapcsolatos terhek úgy alakulnak, hogy azok a vállalatok önálló gazdálkodása mellett is biztosítsák a fejlesztési célra szolgáló vásárlóerő (beruházás) és a rendelkezésre álló árualap megfelelő összhangját.

A vállalati jövedelemszabályozásban 1985-ben életbe lépő módosulások a fenti célokon túlmenően erősítik a vállalatok közötti teljesítményarányos differenciálódást, növelik a vállalati gazdálkodás mozgásterét, egyszerűbbé teszik az elszámolásokat, áttekinthetőbbé a vállalatok gazdasági helyzetét. Fokozódik a nyereségérdekeltség intenzitása, az ösztönzés és kényszer a termelési tényezőkkel való racionálisabb gazdálkodásra. A főbb változások a következők:

- megszűnik az eddigi kettősség az eredményelszámolásban és -mérésben (a támogatásokkal és elvonásokkal korrigált, illetve ezekkel együtt számolt eredmény): az adózás alapja a mérleg szerinti nyereség lesz;
- a korábbi sokféle tartalékalap kötelező képzése megszűnik, a vállalatok un. nyereség- (eredmény-) tartalékalapot képezhetnek, amelyet évközben felhasználhatnak tevékenységük finanszírozására, hiányok pótlására, érdekeltségi alapjaik kiegészítésére (a szövetkezetek ebből hozzájárulhatnak az érdekképviseleti szerveiknél kezelt Kölcsönös Támogatási Alapokhoz);
- 1985-től megszűnik a személyi jövedelem növelésére, illetve a fejlesztésre felhasználható vállalati források elkülönítése (részesedési alap, fejlesztési alap), a vállalatok egységes (oszthatatlan) érdekeltségi alapot képeznek, amelynek fő forrása az állammal szembeni kötelezettségek teljesítése után fennmaradt nyereség, a teljes amortizáció (állóeszközök értékéből való arányos levonás elhasználódás, kopás címén), valamint az állóeszköz-értékesítésből, kiselejtezésből származó bevételek;
- a vállalatok nyereségükből* városi és községfejlesztési adót fizetnek, melynek mértéke emelkedett: 1985-ben a vállalati eredmény 15 %-a lesz (elképzelhető, hogy 1986-tól bérarányos legyen a városi és községfejlesztési hozzájárulás);
- a lineáris nyereségadó mértéke csökken, az eddigi 45 % helyett 35 % lesz;

* A nyereség a vállalat által értékesített termékek árbevétele és ezen termékek önköltsége közötti különbözet.

- az erőforrás-arányos elvonás szerepének növekedésével összhangban a vállalatok adózott nyereségükből a felhasznált bér (bérköltség) után 10 %-os béradót fizetnek;
- új adófajta a vagyonadó is, amelynek mértéke a vállalati vagyon (beleértve a vállalati pénzeszközöket is) 3 %-a (egyes területek — például a szénbányászat, építőanyag-ipar egy része — ennek fizetése alól mentesülnek);
- a felhalmozási folyamatok, a vásárlóerő szabályozása, tervszerű keretek között tartása érdekében a vállalatok felhalmozási kifizetéseik (beruházás, tartós készletnövekedés) után 18 %-os felhalmozási adót fizetnek;
- a keresetszabályozás változásával összefüggésben a vállalatok érdekeltségi alapjukból kereseti adót fizetnek;
- megszűnik az amortizáció központosítása, a teljes összeg a vállalatoknál marad, az egységes érdekeltségi alapba kerül;
- a jövedelemszabályozás főbb módosulásával egyidejűleg megszünnek a fejlesztési vásárlóerő szabályozására alkalmazott elvonási formák (például építési adó, beruházási illeték, fejlesztési alap-elvonás).

A gazdálkodási sajátosságok, az eltérő feltételek figyelembevételével egyéb ágazatokban, alágazatokban az általánostól eltérő adómértékeket, adókedvezményeket alkalmaznak. E tekintetben legfontosabb terület a mezőgazdaság, ahol mind az elvonási, mind a támogatási rendszer mértékeiben, de bizonyos mértékig szerkezetében is lényeges eltérések vannak.

Keresetszabályozás

Fontos törekvés — s ez gazdasági céljaink megvalósításának is egyik lényeges előfeltétele —, hogy az **anyagi érdekeltség** a személyi teljesítmények növelésére is fokozottan ösztönözzön, a keresetek a tényleges teljesítményeket fejezzék ki, s tükrözzék a munka társadalmi hasznosságát. Ehhez a jelenleginél jobb, hatékonyabb keresetszabályozási rendszer szükséges, valamint az, hogy a vállalati vezetés olyan belső körülményeket teremtsen, amelyek lehetővé teszik a jól szervezett munkát, a teljesítménnyel arányos bérezést, a jól dolgozók tisztességes anyagi elismerését.

Az 1984 végéig alkalmazott, részleteiben szabályozott és a vásárlóerő-kiáramlás korlátozása miatt egyre merevebbé váló keresetszabályozási rendszer nem teszi lehetővé a vállalkozó jellegű gazdálkodás kibontakozását, a teljesítményelv és az ösztönzés lehetőségeinek érvényesítését. Ezért a keresetszabályozási rendszerben — a béremelés lehetőségét közvetlenül meghatározó módszerek helyett — a vállalati teljesítményekhez jobban igazodó, a merev korlátokat feloldó, a bázisszemléletet megszüntető (a tárgyévet megelőző évhez való viszonyítás), a vállalatok számára rugalmasabb bérgazdálkodást biztosító módszereket szükséges kialakítani.

1985. január 1-től három keresetszabályozási forma van érvényben:

- a keresetszint szabályozás;
- a keresetnövekmény szabályozás
- és a központi keresetszabályozás.

A keresetszabályozás továbbfejlesztése lényegesen kedvezőbb helyzetet teremt az ösztönzés számára, növeli a vállalatok mozgásterét, lehetővé teszi az anyagi érdekeltség hatásosabb működtetését a hatékonyság javulása érdekében. A keresetszabályozás jórészt integrálódik (beépül) a jövedelemszabályozásba; ennek fontos eszköze az új béradó bevezetése.
Azokon a területeken, ahol a piac, a megnövekedett költségérzékenység képes korlátozni a teljesítménnyel nem megalapozott bérkiáramlást, megszűnik a bérnövekmények szabályozása. A vásárlóerő-szabályozást, a vállalati nyereség megfelelő hányadának centralizálását ebben a tekintetben a kifizetett keresetek együttes összegének progresszív adóztatása biztosítja.

A versenyszférába — a gépipar, a vegyipar, a könnyűipar, az építőanyag-ipar jelentős része, s más területek — tartozó vállalatok számára a távlati forma a keresetszint szabályozás. Ez a növekvő bérterhek mellett csak a vállalatok által fizetendő, az éves egyéni keresetek 5 és 50%-a közötti sávos progresszív kereseti adót ír elő, amelyet a nyereségükből fizetnek a vállalatok. Annak a dolgozónak a keresete után például, akinek évi bére nem haladja meg a 24 ezer forintot 5% az adó, de 60 ezer forintnál már 11% és így tovább. A *szintszabályozás lényege,* hogy a bérfejlesztés a vállalatnál kizárólag a nyereség színvonalától és a vállalat adóviselő képességétől függ.

A vállalatok szakágazati besorolás alapján működtetik a szintszabályozást, de jelenlegi helyzetük, s várható termelési-piaci működésük, nyereségalakulásuk függvényében más formát is választhatnak. A versenyszférában a másik, lényegében az eddigiekhez hasonló, nem perspektivikus forma a keresetnövekmény szabályozás. Ezt alkalmazzák 1985-ben azok a területek, ahol az árak nem kielégítő korlátossága nem teszi lehetővé a keresetszint szabályozást (pl. monopolhelyzetben levő vállalatok), illetve azok a vállalatok, amelyek az adóterheket, s emiatt bérnövelést 1985-ben nem képesek vállalni, és emiatt kereseteiket nem tudnák növelni. Ebben a formában a dolgozók éves átlagkeresetének növekménye után kell adót fizetni, mégpedig – az eddigiektől eltérően – minden növekmény után.
A versenyfszérában a teljesítménynövekedéssel arányosabb bérkiáramlás elősegítése érdekében kiegészítő elemként átmenetileg az egy forint keresetre jutó hozzáadott érték (mely az anyagi ráfordítások és az eredmény különbözetét jelöli) alakulásához kötött többletadó működik. E mutató romlása esetén a vállalat többletadót fizet.

A nem versenyszférában, ahol a nyereségérdekeltség hosszabb távon sem érvényesíthető, továbbra is fennmarad a központi keresetszabályozás.
A versenyszférába tartozó vállalatok a besorolásuk szerinti forma helyett választhatják a szigorított központi keresetszabályozást is. Ez 2%-os adómentes keresetnövelési lehetőséget biztosít, további legfeljebb 1% keresetnövekedés adófizetés mellett valósítható meg.
Az előzetes felmérések, az addig ismertté vált vállalati elgondolások azt valószínűsítik, hogy 1985-től a gazdálkodó szervezetek mintegy 40%-a a keresetszint szabályozásban, 20%-a a keresetnövekmény szabályozásban fog működni, míg a fennmaradó hányad a központi keresetszabályozásba tartozik, illetve azt választja.
A költségtakarékosságban való érdekeltség növekedésével, a költségérzékenység fokozódásával azt is lehetővé kell tenni, hogy a béren kívüli egyéb költségekben (anyag, energia stb.) történő megtakarításnak a mainál nagyobb hányadát lehessen – a vállalati döntéstől függően – bérfejlesztésre felhasználni.

A maihoz viszonyítva mindenképpen nagyobb bérkülönbségre van szükség a bonyolult munkát és rutinmunkát végzők között.

Ennek megvalósítása vállalati feladat. A keresetszabályozás továbbfejlesztése lehetővé teszi, hogy a vállalatok ilyen irányú korszerűsítést hajtsanak végre belső érdekeltségi rendszerükben. A többet vállalók, a kezdeményezők, a kimagasló teljesítményt nyújtók anyagi megbecsülését jelentősen fokozni kell, de természetesen továbbra sem mondhatunk le az erkölcsi elismerés teljesítményjavításra serkentő hatásáról.

Vezetők anyagi ösztönzése

A vállalati vezetők anyagi érdekeltségét, jövedelmét fokozatosan, de egyre nagyobb mértékben a vállalati vagyon működtetésének eredményességéhez és gyarapításához kell kötni, figyelembe véve a vállalati kollektíva értékítéletét is. A vezetői érdekeltségi rendszerben a komplex értékelésen alapuló jutalom megszűnik. A prémium az alapbér 20%-a lehet (a versenyszférában pl. általában a vagyonarányos nyereség alakulásától függ).
Emellett a munkáltató célfeladatokat is kitűzhet és premizálhat. A munkáltató szerepét az új vállalatirányítási formákban a vállalati tanács, illetve a közgyűlés tölti be. Meghatározott esetekben — ezeket jogszabály pontosan meghatározza —, amikor a vezető állású dolgozó tevékenységében a vállalati gazdálkodást, annak eredményességét befolyásoló mulasztás mutatható ki (a vállalat veszteséges vagy alaphiányos lesz stb.), a prémiumot csökkenteni kell, illetve meg lehet vonni. A prémium forrása az érdekeltségi alap.

Lakossági adózás

A személyi jövedelmek és a fizetőképes összkereslet társadalmi arányainak alakításában fontos szabályozó eszköz a **lakossági adóztatás,** amely ma csak szűk körben, lényegében a magántevékenység területén érvényesül. Ezért a jövőben a személyi jövedelmek adóztatásának egységes rendszerét kell kialakítani.

A területfejlesztésben és a tanácsi gazdálkodásban **növekszik a közösségek és a helyi tanácsok gazdasági önállósága,** kedvezőbb feltételek teremtődnek ahhoz, hogy fokozódjék a lakosság részvétele a helyi feladatok meghatározásában, végrehajtásában és ellenőrzésében. Ehhez – többek között – természetesen a megfelelő anyagi hátteret is biztosítani kell. Ezért a jövőben a helyi tanácsok az eszközök nagyobb hányadával rendelkeznek, s jelentősen csökken a megyei tanácsok újraelosztó funkciója. A területi fejlesztésekkel kapcsolatos központi előírások nagy része megszűnik, s egyidejűleg növekszik a megyei és a helyi szervek felelőssége döntéseikért.

A PÁRT SZEREPE A GAZDASÁGIRÁNYITÁSBAN

A párt gazdaságirányító munkája úgy fejlődik tovább, hogy minden szinten hatásosabban szolgálja az intenzív gazdálkodásból, a világgazdaság változásaiból és a belső fejlődésből adódó feladatok megoldását. Ennek elsősorban úgy lehet eleget tenni, ha a gazdaságpolitika alakításában, elfogadtatásában és a végrehajtás ellenőrzésében javul a párt vezető és irányító szerepe, a szocialista állam, a kormány gazdaságszervező tevékenysége. Ez szükségessé teszi, hogy a párt és a szocialista állam között is jobb munka- és feladatmegosztás alakuljon ki, s ezzel növekedjék a kormányzati szervek önállósága és felelőssége.

* * *

Amennyiben nem lennénk képesek a gazdaság értéktermelő képességét növelni, akkor olyan helyzetbe kerülnénk, hogy fő gazdaságpolitikai céljainkat a jelenleginél is szerényebben kellene megfogalmazni, s egyre inkább kényszer, mint szabad választás határozná meg gazdaságunk további pályáját.

A gazdaságirányítási rendszer tervezett átfogó továbbfejlesztésének maradéktalan, következetes megvalósításával élénkebbé válik a vállalati munka, bővül a vállalatok mozgástere, s az iparban is teret nyer a jövedelmezőbb gazdálkodás. A vállalatok gazdálkodása hatékonyabb, racionálisabb lesz, piaci alkalmazkodó képességük javul. Közelebb kerülünk a minden tekintetben vonzó, hatékonyan, racionálisan gazdálkodó, maradéktalanul innovatív, tevékenységében a marketing szemléletet maximálisan érvényesítő szocialista nagyvállalat modelljéhez. A továbbfejlesztéssel ezért mindenekelőtt olyan helyzet kialakítása a cél, amelyben minden lényeges politikai, közgazdasági, jogi feltétel és személyi tényező a vállalatok munkájának javítását, hatásosabbá tételét segíti, nagyobb mozgásteret nyújt a termelőerők és termelési viszonyok fejlesztéséhez, a szocialista gazdaság megszilárdításához, ösztönzi és kényszeríti a műszaki fejlesztést. Ilyen feltételek között a vállalatok válnak — eredeti természetüknek, funkciójuknak megfelelően — a gazdasági élet főszereplőivé.

A vállalkozó típusú vezetők nagyobb lehetőséget és önállóságot kapnak. Bővül a pályázat, illetve választás útján betölthető posztok köre. Ezáltal személyi kérdésekben mérséklődik a szubjektivizmus, az elvtelen összefonódások lehetősége.

Továbbfejlődik a szocialista társadalom gazdaságpolitikai mechanizmusa. Jobb munkamegosztás jön létre a párt, az állam, a szakszervezetek és más érdekképviseleti szervezetek között, illetőleg az államigazgatás és a vállalatok között. Tovább fejlődik, korszerűsödik a párt munkastílusa is. A gazdaságpolitika alakításában erősödik a párt szerepe, a végrehajtás szervezésében pedig a kormányzati tevékenység. Így a pártirányítás átfogóbb, elvi jellegű, a kormányzati irányítás akcióképesebb, hatásosabb lehet.

Kedvező feltételek alakulnak ki a szocialista demokratizmus továbbfejlesztéséhez. Csökken a vállalatok függése az irányító szervektől, a vállalati irányítás új demokratikus fórumai jönnek létre. E testületek érdemi hatásköröket kapnak, hozzáértő választott képviselői útján erősödik a kollektíva vállalati befolyása, kötődése és érdekeltsége is. A tanácsok önállóbban gazdálkodhatnak, az elsőfokú tanácsok nagyobb anyagi lehetőséget kapnak önkormányzati jellegük erősítéséhez. A lakosság anyagi érdekeltsége megnő abban, hogy a helyi közügyekben nagyobb aktivitást fejtsen ki.

A gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztése azt a célt is szolgálja, hogy az alkotó munka, a felelősségvállalás, a kiemelkedő teljesítmény nagyobb társadalmi elismerést, anyagi és erkölcsi megbecsülést kapjon, s ezzel nagy lehetőség, illetve ösztönzés nyíljon az alkotó képességek, egyéni adottságok sokoldalú, jobb kibontakoztatása és hasznosítása számára, a társadalmi-gazdasági előrehaladás meggyorsítására. Az anyagi érdekeltség, az ösztönzés intenzívebbé válása — ésszerűen kombinálva az erkölcsi elismeréssel — segíti eredeti rangjára emelni a jobb, a minőségi munkát, a szakmai tisztességet, az együttműködést mind vállalaton belül, mind a vállalatok között. Ilyen feltételek közepette javul a társadalmi közérzet, serkentő társadalmi közhangulat és magatartás bontakozhat ki, s a tartalmasabb élet jobb feltételei teremtődnek meg széles rétegek számára.

Reflektor Kiadó 1985

A kiadásért felel Patainé Tamás Mária igazgató
Összeállította: Bogyó Tibor
Szerkesztette: dr. Tungli Márta
Műszaki vezető: Sebestyén Gyula
Műszaki szerkesztő: Sóvágó Endre
A nyomdai munkálatokat a Sportpropaganda Vállalat végezte